

Tilbakeskuende intervju som muntlige kilder

Stipendiat Jorun M. Stenøien

Norsk Voksenpedagogisk Forskningsinstitutt, Trondheim

Introduksjon

Kan man stole på det folk forteller om fortida? Er det ikke slik at de har glemt mye, at det de husker er vridd, vrent og refortolket og slik sett ikke lenger handler om fortida, men om det de er i dag? I noen tiår har det blant samfunnsvitere og humanister eksistert en uro for at det folk forteller om tidligere tider, inkludert det selvopplevde, ikke egentlig står til troendes eller kan framstilles som gyldig. Gjenklagen og uroen knyttet til de individuelle fortellingenes troverdighet og gyldighet som kommer fra denne diskusjonen, kjennes i ryggmargen når man som sosiolog våger seg til med såkalt retrospektiv intervjuing.

I mitt tilfelle ble temaet aktualisert i forbindelse med prosjektet *Kunnskap og demokrati; eldre og nyere sosiale bevegelser sin rolle som kunnskapsmiljø i etterkrigstidens velferdssamfunn*. Hele studien har en historisk tilbakeskuende dimensjon. Men fordi tidsperspektivet er kort nok til at det ligger innenfor manns minne, var det aktuelt å snakke med mennesker som hadde eller har erfaring og tilknytning til disse bevegelsene. Hensikten var å få innblikk i aspekter ved engasjement og deltakelse, hendelser og forståelser av hva bevegelsene har betydd. Intervjuene utgjør en viktig del av kildegrunnlaget for hele studien.¹

Hvordan skal jeg forholde meg til det som disse intervjupersonene har fortalt meg? En av intervjupersonene reflekterte over hvordan hennes egen *historie* stadig har forandret seg. Undervegs i intervjuet stoppet hun plutselig opp og spurte om jeg var ute etter hvordan de forsto seg selv den gang, eller hvordan man i dag kan forstå det som skjedde. Den gang i 1970-årene var denne kvinnen aktivt med i en del av den nye kvinnebevegelsen. Jeg svarte at jeg svært gjerne vil vite noe om det hun hadde vært med på den gang, men at jeg var klar over at dette kunne være preget av nåtiden. Hun sa da:

...det er jo en historie som skal tilføres mening...jeg tenkte om det og tilførte det mening på en bestemt måte da jeg var midt oppi det, og jeg har tenkt om det i flere faser etter det og tilført mening på mange måter etter som hvor lang tid det har gått og hvem jeg er blitt. Det er klart at det at det her falt sammen med veldig mange andre viktige begivenheter i livet mitt, gjorde at jeg har sett på det på en bestemt måte. Slik at egentlig er det jo helt umulig å finne ut hva som egentlig hendte eller hva det egentlig betydde. Det er hele tiden en fortelling som tilføres mening fra stadig nye - det er en fortelling som fortelles om i igjen for hver dag, og den viser en ny fortolkning hver gang jeg forteller den. Viss jeg skulle fortalt fra 80-tallet fra 90-tallet, nå nesten fra år 2000 ikke sant... Men det jeg skal huske på, dette 1970-tallet for min generasjon var jo et liv, jeg ble politisk aktiv sammen med de jeg studerte med, som jeg

¹ Det er intervjuet personer med tilhørighet i to eldre bevegelser, arbeider- og avholdsbevegelsen, og to nyere bevegelser, kvinne- og miljøbevegelsen. Studien av de nyere bevegelsene inngår i forfatterens avhandlingsarbeid. Om prosjektet se for eksempel Arvidson og Stenøien (1996).

etter hvert kom til å jobbe sammen med, sammen med dem jeg kom til å gifte meg med, kom til å elske sammen med -ikke sant. Det blir jo en kultur og et liv som spres ut over hele livet.

Denne intervjupersonen var i tvil om hun ville kunne gi meg en autentisk fortelling fra den gang. Slik hun så det, har hun opp gjennom årene stadig tilført fortellingen ny mening. Det vi dermed sitter igjen med er en fortolket fortelling i nåtid. Sitatet illustrerer og tematiserer en viktig utfordring som min studie har stått overfor, og som må reises i forbindelse med intervjuing. Hvordan lese og fortolke folks fortellinger om hendelser på et tidspunkt som ligger forut for fortellertidspunktet? Jeg vil be leseren ta denne intervjupersonens tanker om hva intervjuet kunne frambringe med seg gjennom de påfølgende refleksjoner omkring tilbakeskuende intervjuing, minner og muntlige kilder.

Allment om syn på og bruk av intervjuet som metode i samfunnsvitenskap og humaniora.

Uten samtaler ville vi neppe hatt noen felles viten. Samtalen er en eldgammel måte å få viten på. Dette er et viktig utgangspunkt for Steinar Kvale (1997) i hans bok om det kvalitative forskningsintervjuet som metode. Sosialantropologer og sosiologer har brukt uformelle intervju til å innhente viten om informanter. Sosiologer og psykologer har brukt intervju for å få fram nok bakgrunnskunnskap til å utforme spørreskjemaintervju og laboratorieforsøk. Likevel er systematisk intervjuforskning innen samfunnsvitenskapene et relativt nytt fenomen fra de siste 10-årene. Psykologene er ifølge Kvale, som selv er psykolog, de siste til å ta forskningsintervjuet i bruk, dette til tross for at samtalen er grunnleggende i terapeutisk sammenheng. Dagens interessen for intervjuforskningen bringer den nærmere det humanistiske området. Det nye er å anse det kvalitative intervjuet som en egen forskningsmetode, en framgangsmåte for å oppnå viten (Kvale 1997).

Dette har etnologer, folklorister og etnografer, i motsetning til andre samfunnsvitere og humanister, gjort lenge. Tidlige på 1980-tallet beskrev etnologen Anne Louise Gjesdal Christensen (1981) hvordan skepsisen for det "kvalitative intervju" kom fra to fronter. På den ene side var det historikerne som anså skriftlige kilder som mer pålitelige. Disse utviklet kildekritikken i bruk av dokumenter. Hensikten var å avdekke virkeligheten bak tall og ord og nedskriverens ideologiske forankring. Innen historiefaget fantes det imidlertid enkelte som Edvard Bull som tilbake på 1950-tallet samlet inn arbeiderminner til Norsk Folkemuseum. Historikeren Dagfinn Slettan (1994) beskrev hvordan Bull's doktoravhandling i 1958 ble møtt med skepsis.² Det ble oppfattet som svært dristig å bruke arbeiderminner som historisk materiale. Både minnenes retrospektive karakter, tidsgapet mellom opplevelse og fortellertidspunkt, det vil si vitneverdien og representativiteten, ble problematisert. Det tok imidlertid tid før diskusjonen fra 1958 ble ført videre i det norske historikermiljø. Men mye av den skepsis til bruk av minner som kilder som har rådet innenfor historiefaget kan skrives tilbake til opponentenes kritikk av Bull's avhandling, (Slettan 1994).³

² Bull 1958

³ Opponentene navn var Andreas Holmsen og Knut Mykland, (Slettan 1994).

Historikernes skepsis utgjorde bare en side for etnologen Christensen (1981). På den andre side var samfunnsvitere skeptiske, og det til tross for at de anså intervjuing som viktig. Det var intervjuingens karakter som ble kritisert. De mente den beste måten å intervju på var ved å bruke strukturerte spørrelistes. Også etnologene har brukt spørrelistes eller strukturerte intervju. I tillegg har halvstrukturerte og ustrukturerte intervju vært brukt. Etnologene var på sin side, skeptiske til samfunnsviternes bruk av strukturerte spørreskjema. Denne skepsisen gjaldt gallup-liknende framgangsmåter med graderte svar. Dette ga et materiale med store begrensninger. Skepsisen handlet også i noen tilfeller om den akademiske virkelighetsorientering som undersøkelsene var forankret i, som syntes å korrespondere dårlig med folks oppfatninger og erfaringer. Et aktuelt spørsmål var om det var mulig å stille en rekke mennesker akkurat det samme spørsmålet på lik måte og forvente at dette skulle resultere i kunnskap som var mer riktig eller objektivt vitenskapelig enn mindre systematiske utspøringer.⁴

I stedet har etnologer og deres likesinnede gått ut fra at folk har ulike livsbetingelser og livssituasjon, mennesker opplever erfaringer og hendelser forskjellig. Dette gir grunnlag for ulike tankemåter og ulike vurderinger. Den åpne intervjueteknikken fanger slike forskjeller på en bedre måte. Intervjuet likner mer på en samtale fordi det likner mer på hverdagslige og kjente måter å kommunisere på. Dette gjør at det blir enklere å få fram riktige opplysninger i den betydning at det er enklere å oppfatte om intervjupersonen forstår spørsmålet, om han eller hun assosierer lite med det, eller til og med synes det er dumt. Kanskje assosierer informanten så lite med temaet at man må kutte det ut. I seg selv er det et resultat. Noen ganger assosierer informanten helt uventet, noe som kan gi innsikt i et nytt tema som er viktig (Christensen, 1981). Steinar Kvale's (1997) vektlegging av samtalen, forskningsintervjuet og betydningen av kvalitativ forskning ligger tett opp til og i forlengelse av denne tenkningen. Forskningsintervjuet som samtale er i seg selv å anse som grunnleggende viktig.

Hukommelse, glemsel og feilerindringer

Et mye brukt argument mot og problematisering av tilbakeskuende intervju er at folk glemmer hendelser, og ikke minst følelser og oppfatninger fra tidligere tider. Pål Repstad (1993) hevder hovedproblemet er at folk:

...lett gjenkaller fortida gjennom et filter av begreper og tenkemåter de har tilegnet seg langt senere, (Repstad 1993;71).

Sagt på en annen måte, det at folk har levd og lært i ettertid, etter at hendelsen har funnet sted, fører til at de blant annet omtaler hendelsen med et annet språk enn det de rådet over den gang, jamfør sitatet innledningsvis. Dette utgjør et filter som kan forstyrre et autentisk bilde av stemninger og opplevelser fra fortida (Repstad 1993). Slik forstyrres og tildekkes virkeligheten – det autentiske. Det som hendte, ble uttrykt og opplevd, og måten det framsto på ved et gitt tidspunkt endres.

⁴ Christensen 1981, viser her til Phillips 1973.

Oversystematisering

Hva er det folk husker? Folk husker konkrete hendelser bedre enn hva de tenkte og følte. Og ikke overraskende husker folk best de ting som har betydd mye i livene deres, (Repstad 1993). Som oftest er opplysninger i forhold til familie, bosted og arbeid, geografisk fødested etc. korrekte. Det samme gjelder partipolitisk standpunkt og arbeidsprosesser. Sammenlikninger av minnedata og samtidige data som Vestheim (1981) gjorde viste et dårlig samsvar i opplysninger i tilknytning til tidspunkt og mengde, men godt samsvar i holdninger i fortid og nåtid.

Feilerindringer skjer for eksempel ved at folk overbetoner en holdning eller posisjon de inntok i fortid, for å få senere handlingsvalg til å bli enklere å forstå. En psykologisk mekanisme er at det finnes en intellektuell og nærmest estetisk tendens til å framstille fortidas hendelser logisk og konsistent, i situasjoner hvor ting egentlig skjedde mer løst og tilfeldig. Det er med andre ord en tendens til at egen biografi oversystematiseres.

Kognitiv dissonans og harmoni

I en innflytelsesrik teori hevdes det at folk søker samsvar og vil tilstrebe en opphevelse av *kognitiv dissonans*. Dette er mangel på indre tankemessig samklang. Har et menneske to ideer, holdninger eller oppfatninger som er psykologisk inkonsistente, logisk i strid med hverandre, så oppstår det dissonans. Denne oppheves ved at den ene oppfatningen endres, (Kjeldstadli 1981). En tendens er at minnene omformes slik at de samsvarer med nåværende oppfatninger.⁵ Ifølge psykologene er det også lett å fremstille bildet av fortiden som positivt, men det kan også slå motsatt veg. Enkelte overdramatiserer brudd med fortida, for eksempel gjennom en sterk kontrastering mellom før og nå. Og feilerindringer kan skyldes at fortelleren er påvirket av andre ved at hun eller han har snakket med andre mennesker fra samme miljø eller lest skriftlige framstillinger (Kjeldstadli, 1981).

For å bøte problemet med sammenblandingen av autentiske gjengivelser fra fortida og ettertidas tilbakeskuende vurderinger bør man undervegs i intervjuet stille stikkspørsmål av typen: *Er dette noe du har tenkt etterpå, eller mente du dette den gangen også?* (Repstad 1993). Et annet råd for å oppklare og sjekke utsagn er å spørre intervjupersonene om hva de tidligere mente om ulike saker og forhold. Det fremheves også som en viktig og fornuftig metodisk vurdering å knytte intervjuene til konkrete hendelser og opplevelser. Det oppfordres til å ha et årvåkent blikk på erindringsforskyvninger i analysefasen. Men aller helst bør man, ifølge Repstad (1993), komme bak intervjupersonene i selve intervjuet, det vil si avdekke slike erindringsforskyvninger ved hjelp av ikke truende oppfølgingsspørsmål.

Historikeren Knut Kjeldstadli (1981) er noe mindre skeptisk i sin omtale av feilkilder:

⁵ Ola Listhaug (1977) framhevet dette som problem. Vestheim (1981) nevner det også med henvisning til Listhaug.

Alle disse forhold som styrer vår sosiale sansing⁶, er mulige feilkilder. Men feilkilden flyter ikke livligere om opphavet er fortidig og muntlig enn om det er samtidig og skriftlig materiale. Det finnes heller ingen spesielt historiske teknikker til å teste slike forvridninger. Vi kan danne oss et bilde av informanten og/eller intervjueren som person og sosial type. Vi kan vurdere om utsagnene virker sannsynlige og i samsvar med hva vi for øvrig veit om emnet. Men oftest er det slump når vi kan prøve hvordan en sak ble oppfattet, fordi vi positivt veit hva som skjedde fra annet hold. Er det avvik mellom de to fortellingene, kan vi få interessant kunnskap om tendensen hos fortelleren eller om normene i det miljøet hun tilhører, (Kjeldstadli 1981;67).

Feilkilder i muntlig materiale kan med andre ord bidra til interessant innsikt. Kjeldstadli (1992) mener imidlertid at slike kilder byr på to særegenheter som innebærer på kildekritiske vansker.

Særegenheter ved muntlig materiale

Den ene særegenhet ligger i selve ordet "minne" – idet minnet er beretninger om hendelser og forhold som ligger forut i tid, slik vil ha et innslag av glemsel og feilerindring. Samtidig er det ingen enkel, lineær sammenheng mellom tidsavstand og glemsel. Det har vist seg at vi glemmer mest umiddelbart etter en hendelse, ut over det kan langstidshukommelsen være forbausende stabil.⁷ Under visse betingelser kan folk huske enkeltheter riktig. Det er dersom personen man intervjuer har god hukommelse, dersom vedkommende har interesse av å *vekke opp minnene*, eller dersom vedkommende enten får snakke om helt enkeltstående hendelse eller svært vanlige, gjentatte, nære fenomener. Problemet ifølge Kjeldstadli (1992) er at hukommelse ikke bare er en prosess der inntrykk blir lagret og gjenkalt, mer eller mindre fullstendig og korrekt. Ifølge nyere erindringsforskning viser erindring seg å være en aktiv prosess, der erindring konstruerer et bilde av sin egen fortid, der en på et assosiativt og kun delvis bevisst grunnlag henter fram ulike minnebrokker. Slik kan utsagn som kommer spontant, er knyttet til konkrete forhold, og som berettes som innslag i en fortløpende fortelling om eget liv anses å være troverdige.⁸ Da kan spontane karakteristikker gi svært tydelige inntrykk av for eksempel synet på og holdninger man hadde overfor andre.

Den andre særegenhet er at minnene oppstår i kommunikasjon mellom to mennesker.⁹ Følgelig kan både intervjuer, informant og selve samspillet mellom dem farge innholdet. Det kan innebære at intervjuerens ideologi eller forestillinger om informantens reaksjoner kan

⁶ Det vil si alt fra fysiologiske forstyrrelser i sanseorganene, til persepsjons- og sosialpsykologiske forklaringer på hva som styrer våre behov, interesser, vurderinger, sinnsstemninger etc, til feilkilden i vår sosiale og kulturelt betingede sansing. Dette er aspekter ved Kjeldstadli's omtale av hva vår sosiale sansing består i.

⁷ Kjeldstadli viser til britiske psykologiske tester der det var gjort en test som viste at folk husket like mange navn på klassekamerater 47 år etter skolegangen som 9 måneder etter, (Kjeldstadli 1992;188).

⁸ For eksempel er omtale av en arbeidsformann som "Ivan den grusomme" et tydelig uttrykk for hvilke holdninger som man hadde overfor ham.

⁹ For utdyping av samspillet mellom intervjuer og intervjuet se f.eks. Jette Fog (1997), Steinar Kvale 1994.

komme til å styre problemstillingene som reises. Herunder kommer problemet med ledende spørsmål, og at informanten svarer det hun tror intervjuer vil høre. En annen side er at beretningen synes å følge en viss logikk når gjenskaping av egen fortid skjer ved samtale med andre. Da er det ikke uvanlig at man griper til en *urform* i kommunikasjon, fortellingen også kalt narrasjonen. Denne formen er bygd opp etter visse grunnmønstre. Mange vil dermed skape et bilde av en større sammenheng, kontinuitet og entydighet enn det virkelige livet gjerne byr oss. Andre bygger fortellingen opp som en todeling mellom før og nå. For noen var før bra, mens nå er alt ille, eller omvendt.¹⁰

*Disse vanskelige sidene ved intervjuformen må imidlertid balanseres mot de mulighetene den gir for å rette opp misforståelser, utdype, få tak i nye vinkler osv. (Kjeldstadli 1992;189).*¹¹

Uansett må fortelleren forstås dithen at han har et nødvendig begrenset perspektiv som han opererer ut fra. Tolkningen må derfor ta hensyn til dette og

- vurdere minnene ut fra ståsted i forhold til hendelsene. Hvor nær var informanten i tid og rom til det som hendte? Hva slags sosial plassering og interesse hadde han for saken?
- se hver beretning i forhold til flere andre beretninger om samme emne. Dette har vært viktig i politisk historie og begivenhetshistorie.

For en historiker er imidlertid sjelden intervjuet den eneste kilden. Ofte legger historikeren sterk vekt på andre kilder som kan supplere de muntlige, i mange tilfeller er det de muntlige kildene som fungerer som supplement til de skriftlige. Kunnskap om kontekst, samtidige hendelser og om samfunnet synes å bli vesentlig for hvordan man skal kunne forstå og forklare minnene fra fortiden. Kvale (1997) har rendyrket selve intervjuet og da er kontekstuelle forhold av betydning, slik som selve intervjusituasjonen, og de forforståelser som ligger til grunn for intervjuet. Det blir med andre ord forforståelse og kunnskap om samtid som blir avgjørende for tolkningens gyldighet.

Minnets sannhetsverdi

Det har vært vanlig å oppfatte og i alle fall behandle minnet nokså ensidig, som om dette er et passivt lager av kunnskap om ting, enkelthendelser, opplevelser og holdninger, som bare lå der og ventet på å bli gjenkalt (Slettan 1994). Når Repstad (1993) i sin omtale av retrospektive intervju snakker om at folk *gjenkaller* fortida gjennom et filter av begreper og tenkemåter de har tilegnet seg senere, så synes nettopp en slik passiv oppfatning av minnet å ligge til grunn. Slik beskriver Slettan (1994) hvordan minnet ofte er blitt forstått:

Etter selve persepsjonen kom kodingen, minnene festet seg i hjernen, lagret som i en computer. Derfra kunne de så gjenkalles gjennom memorering, for eksempel et retrospektivt intervju eller gjennom å skrive dem ned som memoarer. Ut fra inndelingen i "sensory memory", "short term memory" og "long term memory", rettet vi oppmerksomheten mot den

¹⁰ Se f eks Marianne Horsdal 1999a,b om temaet livsfortellinger.

¹¹ Det er da også dette Steinar Kvale har gjort ved å spesialisere og dyrke intervjuet og samtalen som grunnlag for viten.

siste typen minne, dvs. det som huskes over lang tid og som holder seg relativt stabilt etter at glemselskurven har flatet ut, (Slettan 1994;73).

Gjenkallingsprosessen forestilte man seg foregikk enten ved en aktiv memorering, på den måten at man anstrenger seg for å huske bestemte ting eller opplevelser riktig (recall), og eller at man assosierer ved hjelp av stimuli (bilder, tekst, lukt, lyd osv.) og dermed gjenkjenner den fortidige situasjonen (recognition). I mellomtida er minnene i forskjellig grad blitt forstyrret av glemsel og kronologisk forvirring, samtidig som opplevelsene er utsatt for fortrenking, fordreining og fargelegging for å bringe dem i samsvar med normer og verdier som gjelder i dag, men som ikke var gangbare på opplevelsestidspunktet, (Slettan 1994).¹²

Dette er denne forestillingen om minnet som tidligere dannet grunnlag for de kildekritiske refleksjonene. Det sentrale ble å avgjøre i hvilken grad minnene var svekket av tidsgapet mellom opplevelse og gjenkalling i bevisstheten. Det var viktig å avsløre myter, fordreininger og det som ble oppfattet som kronologisk forvirring. På en måte skulle man rense minnene for den forurensning senere påvirkning hadde utsatt dem for. Men som Slettan skriver, denne *forurensningen* er en del av den kulturelle prosessen som minnene reflekterer og det er det kulturhistorikere er ute etter. Fentress Wickham (1992) har uttrykt det slik:

*Social memory is, in fact, often selective, distorted, and inaccurate. None the less, it is important to recognise that it is not necessarily any of these, it can be extremely exact, when people have found it socially relevant from that day to this to remember and recount an event in the way it was originally experienced. The debate about whether it is inherently accurate or not is thus sterile; and it will remain so as long as memory is treated as a 'mental faculty' whose workings can be described in isolation from a social context.*¹³

Ved å kun konsentrere oppmerksomheten om de to tidspunktene – *persepsjon og lagring og gjenkalling* - og anse alt i mellom som et kildekritisk problem, mister man minnenes styrke i at de reflekterer en kontinuerlig kulturell og selvopplevd endringsprosess.

*Oral sources are credible but with a different credibility. The importance of oral testimony may lie not in its adherence to fact, but rather in its departure from it, as imagination, symbolism and desire emerge. Therefore, there are no "false" oral sources. Once we have checked their factual credibility with all the established criteria of philological criticism and factual verification which are required by all types of sources anyway, the diversity of oral history consists in the fact that "wrong" statements are still psychologically "true", and that this truth may be equally as important as factually reliable accounts.*¹⁴

Det finnes fordeler med å tenke pålitelighet i trangere forstand, det blir mulig å skille kunnskap fra kunnskapsbæreren, man kan *objektivisere* minnet og prøve de enkelte minneutsagn sin vitneverdi, minners troverdighet i forhold til *den faktiske virkelighet*, det objektive utgangspunkt for fortellingen. Slettan (1994) mener at minnet er bærer av objektiv

¹² Denne beskrivelsen er hentet fra både Slettan (1994), som så viser til Titlestad 1982.

¹³ Slettan (1994) har hentet sitatet fra: Fentress/Wickham 1992,s.xi f.

¹⁴ Portelli 1991,s. 51

kunnskap også, denne kan testes som sann eller falsk, uavhengig av hvem som besitter denne kunnskapen, og uavhengig av om folk har den i hodet, skriver den ned eller leser den inn på bånd.

Men å betrakte alt i minnet som "kunnskap" objektiverer også det subjektive, (Slettan 1994;73).

Ensidig å interessere seg for om det huskes feil eller korrekt, tingliggjør forestillingene, og man tenderer mot å sette opplevelser og holdninger lik kunnskap om *ting* i fortida.

Det er viktig å påpeke at en vending mot det subjektive, mot opplevelsessiden, ikke har ført til at kildekritikken eller sannhetskrav avvises. I stedet er begge utvidet.

Et selvsagt utgangspunkt er at man anser minnene å ha en basis i en faktisk virkelighet som fortellerne har levd og de forhold som de har levd under. Menneskets subjektivitet er forankret i en objektiv virkelighet som samtidig er en kulturell virkelighet, dvs. den er knyttet til kollektiver der visse normer og verdier er/var felles, tross individuelle og gruppemessige forskjeller innenfor samme miljø. Dermed er det ingen motsetning mellom et kildekritisk studium av faktiske forhold slik de kan påvises gjennom gransking av arkivkilder – dokumenter, statistikk osv. – og neste skritt: et forsøk på å avdekke de subjektive sannheter som ligger implisitt i fortellingene. Opplevelsesaspektet er dermed ikke bare begrenset til de muntlige kildene, men er sterkere her enn andre steder.

Imidlertid er også de muntlige kildene en viktig og tung bidragsyter til å *avdekke det som virkelige hendte*, (Slettan 1994). De inneholder store mengder av faktiske opplysninger. Beskrivelsene av steder kan være svært detaljerte, likeledes hvordan man eksakt gjorde ting. Både vurdering av sannhet og falskhet, og tids- og stedsbestemmelse er viktig. Vitneverdien varierer og dette må vurderes.¹⁵

Det er ...sammenknytningen av, og samspillet mellom de faktiske forhold og forestillingene om dem, som er det vi sitter igjen med, som er styrken ved minner som kilde, (Slettan 1994;75).

Sett slik vil det ikke bare være den enkelte opplysning som framkommer i minnene som blir interessant å avdekke og teste som sann eller falsk. Fortolkningen av dem, hvordan fortelleren og forskeren knytter dem sammen og gir dem mening er også interessant. Poenget er ikke om fenomener finnes eller fantes. Det interessante er hva eksistensen innebar eller innebærer for aktører, tilskuere og historikere i datid og ettertid.

Selve spørsmålet om hva som er sant og falskt blir dermed komplisert. Myter, vandrehistorier, overdrivelser og fargelegging får en sentral meningsskapende funksjon i livsfortellingen,¹⁶

¹⁵ Mer om studier av vitneverdi i; Thompson 1988, Hodne 1988, Ramsøy 1977 og Lorås 1989.

¹⁶ Et nyttig skille som Slettan (1994) gjør oppmerksom på er forskjellen på *life history* og *life story*. Med *life story* menes framstillingen der personen forteller om sitt eget liv, skriftlig eller muntlig.

fakta blir manipulert og omplassert i tid slik at de fungerer og gir mening til fortellerens selvbilde. Dette betyr ikke at historien ikke er autentisk. Spørsmålet om autenticitet blir avhengig av hva det skal være autentisk om.

Et spørsmål om kunnskapssyn og forskerrolle?

Det er også i tråd med et slikt perspektiv at man kan forstå hvorfor en bok som den Steinar Kvale utga i 1997 om forskningsintervjuet ikke inneholder noen referanse til det tilbakeskuende intervju. Boken, som ellers er svært dekkende for kvalitativ intervjuforskning innenfor samfunnsvitenskapene, så ved første øyekast ut som om den mangler en bit for de historisk interesserte samfunnsforskere. Det er ingen omtale av retrospektive intervjuer, eller feilkilder ved intervjuer som dreier seg om opplevelser og minner fra fortiden. Og man kan undres over hvorfor temaet ikke er problematisert i en bok som i bred forstand behandler forskningsintervjuet. For eksempel skrives det om livshistorieintervjuet uten at feilerindringer, forskyvninger etc. problematiseres. Kanskje ligger ikke svaret i glemsel hos Kvale, men heller i synet på intervjuet – synet på samtalen og det vitenskapsteoretiske perspektivet som er knyttet til denne. Kanskje er svaret å finne nettopp i de to metaforene som Kvale benytter til å gjøre rede for ulike forsker- og forskningsposisjoner.

Helt innledningsvis i boken om forskningsintervjuet presenteres nemlig metaforen om gruvearbeideren og den reisende. Hensikten er å beskrive to ulike måter å bedrive forskning på. *Gruvearbeideren* er på leting etter å finne det verdifulle ”metallet”. Oppgaven består i å hente det fram, (her ved hjelp av intervjuet), før det renses (gjennom transkripsjonen), og valideres ved å bestemme renhetsgrad. *Den reisende* derimot reiser fritt og snakker med de han/hun møter eller følger et mål. Reise i seg selv er viktig, konversasjon assosieres med å vandre sammen. Og det er ved å møte andre (intervjupersonene), gjennom samtalen og dialogen at kunnskap, mening og minner kommer til uttrykk. Spørsmålet om pålitelighet og gyldighet vurderes kontinuerlig underveis i reisen og også senere underveis i analysen. Forskjellen i metaforene ligger i om kunnskap er gitt på forhånd og skal avdekkes, eller om kunnskap skapes. I sistnevnte tilfelle er forskningsintervjuet ledd i en sosial kunnskapskonstruksjon.¹⁷

Det har etter hvert blitt utviklet betydelig innsikt om intervju som kilde til kunnskap. Det eksisterer fortsatt ulike posisjoner med hensyn til hvilke innsikter intervjuing kan bidra til. Kvaless (1997) metaforer gjør det mulig å forstå hvorfor intervjupersonens glemsel og manglende hukommelse, at de forvrenger og feilerindrer for noen forskere blir ansett som en problematisk side ved tilbakeskuende intervju, mens andre sier at det er i denne *støyen* den interessante informasjonen er å finne. Ut fra et gruvearbeiderperspektiv der poenget er å søke en gitt sannhet vil alt som kan forstyrre det autentiske forståelig nok framstå som svært problematisk. For en reisende derimot som anser intervjuet og det som framkommer via intervjuet som et ledd i en skapelsesprosess vil slike *feil* være interessante og kunne bidra til meningsfull forståelse. Det betyr imidlertid ikke at kildekritikk eller validering blir mindre

Dette mener Slettan bør betegnes som *livsfortelling*. *Life history* derimot er en persons *livshistorie* som sådan.

¹⁷ Anbefalt bok: Simons, H.W. Rhetoric 1989.

viktig. Både Slettan (1994) og Kvale (1997) poengterer dette. Imidlertid skjer det en forskyvning og utvidelse av rammene og overveiningene.

Litteratur:

- Arvidson, Lars og Stenøien, Jorun M. (1996). "Knowledge and democracy – old and new social movements as learning environments in the post-war welfare state." In: *Social Change and Adult Education Research. Institute for Educational Research*, University of Jyväskylä.
- Bull, Edvard (1972 [1958]). *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, Anne Louise Gjesdal (1981). "'Tenk at eg huska alt detta.' Metodiske spørsmål belyst ved innsamling i Egersund av barndomsminner frå århundreskifte." I: Hodne, Bjarne, Kjelstadli, Knut og Rosander, Göran. *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fentress, James and Wickham, Chris (1992). *Social memory*. Oxford.
- Fog, Jette (1994). *Med samtalen som udgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag.
- Hodne, Bjarne, Kjelstadli, Knut og Rosander, Göran (red.) (1981). *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hodne, Bjarne (1988). "Personlige fortellinger. En tredje innfallsvinkel i studiet av autobiografier." *Norveg*, 31, 1988.
- Horsdal, Marianne (1999 b). "Spor av den kulturelle fortælling om participation i livshistorien." *Arbejdspapir nr. 6 1999* fra forskningsprosjektet Voksenuddannelse, folkeoplysning og demokrati. Center for Kulturstudier, Medier og Formidling. Odense Universitet.
- Horsdal, Marianne (1999 a). *Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet*. Borgen 1999. (ISBN 87-21-01084-6)
- Kjeldstadli, Knut (1981). "Kildekritikk." I Hodne, Bjarne, Kjelstadli, Knut og Rosander, Göran: *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjelstadli, Knut (1992). *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, Steinar (1997). *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Listhaug, Ola (1977). "Om retrospektive intervju." *ISS-rapport nr. 2*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Lorås, Jostein (1989). "Di va' så tullåt di som styrte." *Fjellbygda Fiplingdal i Grane. Nærtilpasning ca. 1930-1970 med vekt på metodespørsmål*. Hovedoppg. Universitetet i Trondheim.
- Phillips, Derek L. (1973). *Abandoning Method*. London.
- Portelli, Alessandro (1991). *The Death of Luigi Trastulli and other Stories. Form and Meaning in Oral History*. New York. (s. 51).
- Repstad, Pål (1993). *Mellom nærhet og distanse*. Universitetsforlagets Metodebibliotek. Oslo; Universitetsforlaget. 1993. 2. utg., første utgave kom i 1987.
- Simons, H.W. (1989). *Rhetoric in human sciences*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Slettan, Dagfinn (1994). "Minner og kulturhistorie. Teoretiske perspektiver". *Skriftserie nr. 4 1994*. Trondheim; Universitetet i Trondheim, Historisk institutt.
- Slettan, Dagfinn (1981). "Muntlig historie – en mangesidig virksomhet." I: Hodne, Bjarne, Kjelstadli, Knut og Rosander Göran (red): *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thompson, Paul (1978). *The Voice from the Past. Oral history*. London; Oxford University Press.

- Titlestad, Torgrim (1982). *Når folket fortel. Ei handbok i intervjuteknikk og munnleg histore*. Oslo-Bergen-Tromsø, 1982.
- Vestheim, Øyvind (1981). "Russlandsfarten. Minner som kilde i studiet av vandringer." I: Hodne, Bjarne, Kjelstadli, Knut og Rosander Göran (red): *Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo: Universitetsforlaget.